

Fotografije partizanskih tiskarjev skrivajo bogato vsebino

Po sledih fotografij

Pred nama je na mizi ležal kup že orumenelih fotografij, posnetih v letih vojne vihre. Večina jih je nastala med gorenjskimi partizanskimi tiskarji, v trenutkih oddiha ali med napornimi premiki, ko so selili tiskarske stroje v nove tiskarne.

»Največkrat smo selili kar na rokah. Deli strojev so tehtali po več deset, cel stroj, pa tudi več sto kilogramov,« je pripovedoval Rožle Franci-Orel, partizanski tiskar, v po vojnih letih pa znan amaterski gledališki igralec, režiser in družbenopolitični delavec povsod tam, kjer je bil najbolj potreben. »Večino fotografij je posnel Seškov Evgen, ki je bil pravi mojster s fotoapara-

tom, še posebej, če upoštevamo tedanje pogoje za tako delo.«

Rožle Franci-Orel, se je partizanskim tiskarjem priključil junija 1944. leta, ko se je na Osovniku pri Močeradniku zdravil. Tu je dobil zvezo z Donom-Edom Bregarjem, ki ga je s privoljenjem štaba Vojkove brigade, kjer je Franci do tedaj partizanal, vključil v tehniko pokrajinskega odbora OF za Gorenjsko.

»Res je, da nisem bil izučen tiskar, toda z voljo se vsega naučiš. Bil sem ključavničar in prav take so v tehniki potrebovali. Delali pa smo prav vse, zlagali, spenjali, obrezovali. Večino natiskanega gradiva smo razrezali na roko — z britvico. Don je bil do nas strog, tójral je natančnost in požrtvovalnost. Še danes je veselje pogledati gradivo, ki smo ga natisnili — brez pack, lepo postavljene črke... Večina današnjih časopisov se lahko skrije. Vzameš v roke časopis, pa si moraš za tem oprati roke.«

Zapletla sva se v pogovor o nastajanju partizanske tiskarne Donas. Sem ter tja je pomislil, pobrskal po spominu, nadaljeval s pogovorom in se nato sredi stavka spomnil imena, ki ga je želel iz tega ali onega razloga poudariti.

Skupaj sva skicirala tiskarno.

Pobrskal je po kupu fotografij, izbral nekatere in spomini so tekli dalje. Neusahljiv vir je in hkrati dober pripovedovalec. Pri govarjal sem mu, naj zapiše vse te dogodke, o katerih mi je pripovedoval.

Oljubil je.

Povezala sva spomine z bližajočim se XIII. zborom aktivistov in borcev NOV Gorenjske, ki bo letos v Mostecu. Obljubil je, da bo tudi sam opravil propagando med znanci, še zlasti med partizanskimi tiskarji, saj se bodo prav te dni dobili v Kranju. Nato sva se zopet povrnila v tiskarno Donas.

»Se največ preglavic nam je delal tiskarski stroj. Pravzaprav samo valjček, ki nanaša barvo na črke. Don, ki je konstruiral ta stroj, se je zaradi tega precej hudoval. Skoraj nikoli nismo stali s tiskanjem zaradi barve ali papirja« in razigrano nadaljuje:

»Drugače smo bili vesela družčina«, pobrška zopet med fotografijami in poišče tisto, kjer so slikani v tiskarni, verjetno na

obletnico oktobrske revolucije. »Bilo nas je nekaj dobrih pevcev, pa tudi harmoniko smo raztegnili.«

Tiskarno Donas so postavili le nekaj sto metrov nad Legastjem, še danes cenjeno domačo gostilno, ki stoji ob poti iz vasi Sora proti Topolu. V sosednji grapi pa je delovala tiskarna Trilof. Za obe tiskarni bi lahko rekli, da sta bili na pragu Ljubljane. Zategadelj je bila izredno stroga konspiracija. Kje je tiskarna Donas niso vedeli niti člani gospodarske komisije, ki so jo oskrbovali s

Evgen Sešek, ki je posnel vse objavljene fotografije in Franci Orel-Rožle

potrebnim tiskarskim materialom in hrano, vendar vedno le posredno — preko javke.

Tiskarna je bila tako dobro skrita, da jo tudi slučajni sprehajalec ne bi odkril. Bila pa je tudi na nenavadnem prostoru.

Za tiskarno so skopali jamo tik ob potoku, nekaj več kot dva metra globoko, pod previsno skalno steno. Bunker so znotraj obložili z deskami, nanj nametali zemljo in zasadili praproto ter drugo rastlinje. Gladina vode je bila tako v višini strehe. Bunker-tiskarna je bila dolga pet in široka približno tri metre. Iz pečiice, ki je bila v tiskarni, so dim po ceveh speljali kar v zemljo. Sicer pa so imeli v bunkerju tudi dnevno svetlobo, ki je vanj prihajala pod previsno steno skozi steklo. To steklo je svoje dni služilo v Medvodah za napis na železniški postaji, iznajdljivi aktivisti pa so ga znali uporabiti tudi v koristnejše namene.

»Mimo bunkerja nad potokom je peljala gozdna pot, vendar ni mogel nihče opaziti ničesar sumljivega, saj je bilo zelenje nad bunkerjem vedno na novo posajeno in se tako ni razlikovalo od okolja. Še harmonika se ni slišala na to pot«. Ob tem mi je pomagal, da sva popravila skico tiskarne, ki ni prav natančna, »ampak zelo pa je podobna naši tiskarni«, doda Orlov Franci, ko sva zaključevala najin pogovor. In čisto na koncu mi je še enkrat obljubil, da bo vse tisto, kar sva se pogovarjala zanesljivo popisal. Tisto, »da bi tudi drugi morali svoje napisati«, kot je sam dejal, zanj ne velja.

(Nadaljevanje na naslednji strani)

Partizanske tiskarne so natisnile ogromno propagandnega gradiva. Na posnetku je le del tega, kar so natisnili v tehniki pokrajinskega odbora OF za Gorenjsko. Posnetek je nastal pozimi 1944/45.

Oktobra 1944 v tiskarni DONAS. Z leve proti desni: Hein-Ris, Boštjančič Franc-Boš, Filej Anka-Darinka, Sešek Danica-Romana, Sešek Olga-Rada, Sešek Nasta-Julija, Bregar Edo-Don, Mrak Edi-Matjaž, Turk Franc-Milan, Orel Franci-Rožle in Novak Jernej.

Partizanstvo na Gorenjskem - žarek upanja v Evropi

Osvobodilno gibanje na Gorenjskem, ki je bilo proti koncu leta 1941 izredno živahno, lahko bi dejal, da je prednjačilo pred vsemi slovenskimi pokrajinami, se z nastopom pomladi 1942 nikakor ni moglo prav razmahniti. Vzrok je ležal brez dvoma v strašnem terorju, ki so ga Nemci po množični vstaji prebivalstva decembra 1941 v Poljanski dolini, v Bohinjskem kotu in Zgornjesavski dolini ter po bitki v Dražgošah še posebno zaostri. Cilj tega terorja je bil streti odpor prebivalstva in uničiti partizane. K temu zastoju je prav gotovo prispevalo tudi to, da so partizani v zimskih mesecih 1942 zaradi silnega mraza in visokega snega morali prenehati z akcijami in napadi na sovražnika, ki so se poprej vrstili eden za drugim. Pohoda, ki so jo poprej imeli partizani, je prešla na nemško stran. Razen tega pa je uspelo gestapu v prvih mesecih leta 1942 zajeti in aretirati znaten del aktivnih sodelavcev in organizatorjev OF in s tem skoraj v celoti razbiti obstoječo organizacijo OF na Gorenjskem.

Zastraševanje Slovencev

Da bi onemogočilo ponovni razvoj in polet osvobodilnega gibanja na Gorenjskem in da bi partizane dokončno uničili, je nemško poveljstvo v območjih, kjer so se pojavljali partizani, postavilo več novih postojank in močno okrepilo že obstoječe. Vse to je Nemcem omogočalo, da so lahko zelo hitro zbrali velike sile, tudi nekaj tisoč mož, in jih poslali v napad na partizane, kakor hitro so jih odkrili ali bili kakorkoli obveščeni o pojavu partizanov. Hkrati s temi ukrepi pa je nemška propaganda nenehno poudarjala, da so njihove policijske sile »bandite«, kot so imenovali nas, partizane, že skoraj povsem uničile in da bodo Gorenjsko v kratkem povsem očistile »roparskih komunističnih tolpe«, kakor so tudi nazivali partizanske enote, nakar se bosta v deželo zopet vrnila red in mir. Obenem pa je nemška propa-

ganda prebivalstvo opozarjala na »nesmiselnost« odpora ter ga svarila pred podpiranjem »banditov« in sodelovanjem z njimi in pri tem grozila z najostrejšimi kaznimi in »trdotami«, ki bodo neusmiljeno zadele tiste, ki tega ne bi upoštevali.

Z vsem tem so hoteli Nemci še bolj zastrašiti prebivalstvo in še povečati vtis silne in nepremagljive nemške vojske. Seveda tudi zato, ker so pričakovali, da bodo partizani z nastopom lepšega vremena zopet začeli z borbenimi akcijami in napadi na njihove sile, kar so hoteli za vsako ceno preprečiti, še posebej ob dejstvu, da so bile tedaj partizanske sile na Gorenjskem dejansko dokaj šibke in maloštevilne. Po vsej Gorenjski je bilo v začetku pomladi 1942 komaj 7 ali 8 skupin ali čet, ki so štejele do največ 30 borcev. Vse so sodile v sestav Cankarjevega bataljona. Od teh so tri skupine bile na območju sedanje občine Škofja Loka. Iz teh treh skupin so se v aprilu formirale Selška, Loška in Poljanska četa.

Ob strašnem nemškem pritisku in terorju se tedaj niso izpolnili upi in pričakovanja, da se bodo z nastopom pomladi začele ponovno hitro povečevati in množiti partizanske enote z množičnim prilivom novih prostovoljcev v partizane. Tako je bil priliv novih borcev v partizane v marcu in aprilu resnično dokaj skromen. V nastajajočo Poljansko četo so se v tem času vrnili predvsem tisti borci — domačini, ki so zimo prebili razkropljeni po raznih zatočiščih in krajih, deloma tudi v Ljubljani in Dolomitih.

Priliv novih borcev

K nastajajoči Poljanski četi je 18. marca 1942 prišla iz Dolomitov skupina okrog 20 borcev, med katerimi je bilo nekaj Ljubljančanov, drugi pa so bili večinoma Gorenjci, ki so se bili poprej umaknili pred Nemci v Ljubljano. Pretežni del teh prostovoljcev je nameraval nadaljevati pot naprej

preko Jelovice na jeseniško območje za okrepitev tamkajšnjih partizanskih enot. Pot pa je kasneje nadaljevalo le pet borcev. Dne 21. marca zjutraj so namreč Nemci skupino, ki je bila v gozdu pod vasjo Vinharji, obkolili in napadli, pri čemer so ubili 7 borcev, enega pa ranjenega ujeli. Drugi so se potem vrnili v Dolomite ali pa se priključili Loški četi, med temi je bil tudi Josip Logar-Božo iz Siške. Nekoliko boljši pa je bil v tem času priliv novih borcev v Loško četo. V to četo je tedaj prišlo okrog 20 novih prostovoljcev, med njimi pet z območja Medvod in to Avgust Barle-Radovan, Stanko Barle-Dore, kasneje Savo, Rok Celar, Karel Notar-Kovač in Janez Kalan-Kosec, nekaj kasneje pa še Maks Mrzlikar-Gorjan in Jože Triler-Marko ter nadaljnjih sedem iz Ljubljane, in sicer Stane Starc-Fazan, Marjan Borštnar-Tarzan, Ivan Založnik-Vanja, Anton Potočnik-Vojteh, brata Frane Torkar-Slobodan in Miran Torkar ter Gregor Zupan-Sulc.

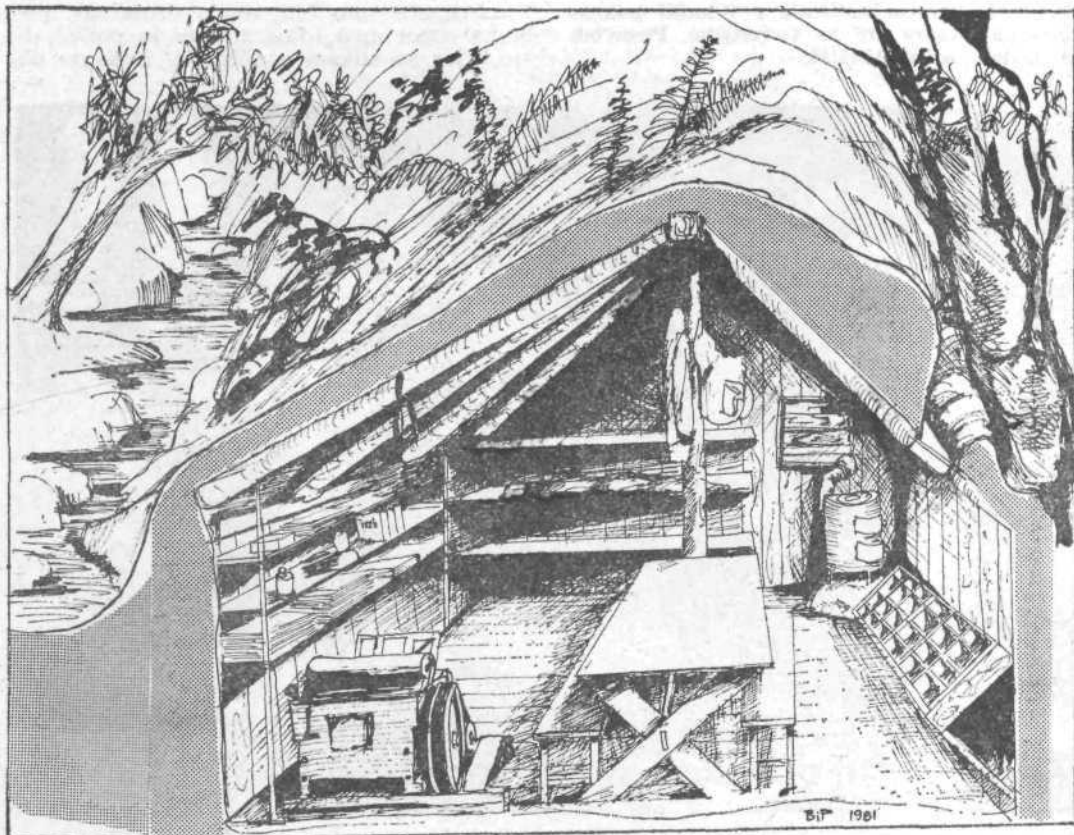
Na ponovni širok razmah narodnoosvobodilnega gibanja spomladi 1942 je gotovo računalo tudi glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet, ki je z odredbo z dne 4. aprila 1942 izvedlo reorganizacijo partizanske vojske na Slovenskem ter iz obstoječih čet in bataljonov formiralo štiri grupe partizanskih odredov in imenovalo poveljstva — štabe grup odredov. Iz enot Cankarjevega bataljona je bila formirana I. (gorenjska) grupa odredov. Operativno območje te grupe je obsegalo celotno Gorenjsko in zahodni del slovenske Koroške. Za komandanta I. grupe odredov je bil imenovan Jože Gregorčič-Gorenjc, za politkomisarja pa Lojze Kebe-Stefan, ki sta bila do tedaj komandant in komisar Cankarjevega bataljona.

Cankarjev bataljon, to je I. bataljon I. grupe odredov, ki je bil pod Stolom (Karavankami) in na Pokljuki, se je v juliju reorganiziral v Gorenjski odred z dvema bataljonom. Poveljstvo dotedanjega I. bataljona (Cankarjevega) je postalo štab novega

(Nadaljevanje s prejšnje strani)

Januarja 1945 na Jelovici. Del partizanskih tiskarjev; z leve proti desni: Filip Lavriša-Save, Jernej Novak, Orel Franci-Rožle, Založnik Johan-Dren, Kopač Franc in Turk Franc-Milan.

Skica tiskarne Donas, izdelane po pripovedi Francija Orla